

Blijf herinneren

HET GREIJDANUS ORGANISEERT HOLOCAUST MEMORIAL DAY

De tijd dat het in de klas ter sprake brengen van de Holocaust automatisch voor een gepaste stilte en aandacht zorgde lijkt voorbij. Toch zijn er genoeg redenen om onderwijs te blijven geven over de Jodenvervolging, want het onderwerp heeft nog niets aan actualiteit verloren. Dat kan bijvoorbeeld door middel van Holocaust Memorial Day.

In januari 1952, zeven jaar na de bevrijding van het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau, organiseerde de Poolse regering een internationale herdenking. De Nederlandse delegatie nam na de plechtigheden een urn gevuld met as mee naar huis. Deze urn kwam onder een grafsteen op de Oosterbegraafplaats in Amsterdam. Op de grafsteen stonden de woorden 'Nooit meer Auschwitz'. Langzaam groeide in Nederland de traditie van de jaarlijkse Auschwitz Herdenking. Inmiddels vindt de herdenking plaats in het Amsterdamse Wertheimpark. Bij de laatste herdenkingsplechtigheid eind januari pleitte Jacques Grishaver, voorzitter van het Nederlands Auschwitz-comité, ervoor om de Auschwitz Herdenking een nationale status te geven. Hij riep in zijn toespraak op om waakzaam te blijven op intolerantie omdat deze weer toeneemt in onze samenleving. "Intolerantie en antisemitisme worden salonfähig." Op onze school, scholengemeenschap Greijdanus in Zwolle, hebben wij op 31 januari een Holocaust Memorial Day gehouden. Daartoe nodigden we wetenschappers uit en ooggetuigen.

Gevoelig onderwerp

De volkerenmoord op de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog (Holocaust) is een belangrijk onderwerp om te behandelen tijdens de geschiedenisles. Maar om verschillende redenen kom je als docent dikwijls tijd te kort om uitvoerig stil te staan bij de diverse aspecten die dit onderwerp met zich meebrengt. Bovendien is het een uiterst gevoelig onderwerp om te behandelen in de (multiculturele) klas. In april vorig jaar vermeldde weekblad *Elsevier* dat één op de vijf geschiedenisdocenten in de vier grote steden de Holocaust niet of

nauwelijks ter sprake kan brengen, doordat vooral islamitische leerlingen moeite met dat onderwerp hebben.¹ Dit mag echter geen reden zijn om de Holocaust niet of slechts beperkt te bespreken. In een tijd waarin racisme, antisemitisme en xenofobie nog steeds merkbaar zijn, ligt er een cruciale taak voor het onderwijs, en in het bijzonder het geschiedenisonderwijs, om jongere generaties te onderwijzen over wat er gebeurd is met de Europese Joden tussen 1933 en 1945.

Er zijn nog meerdere redenen te geven waarom het van belang is om in het onderwijs een belangrijke plaats toe te kennen aan de Shoah. Zo moet de Holocaust bestudeerd worden om de menselijke soort te leren kennen. Ook na de Tweede Wereldoorlog is immers gebleken dat mensen elkaar de verschrikkelijkste dingen aandoen. Primo Levi, overlevende van Auschwitz, formuleerde dat als volgt: 'Het is gebeurd en kan dus weer gebeuren. Dat is de kern van wat wij te zeggen hebben' ².

Een tweede belangrijke reden in dit verband is dat leerlingen leren beseffen wat vooroordelen, racisme, antisemitisme en stereotypering in de samenleving kunnen aanrichten. Door zich in te leven in de wijze waarop de Joden tijdens het nazibewind zijn vervolgd en vermoord kunnen ze inzicht ontwikkelen in de positie van minderheden.

In 1966 schreef de bekende filosoof en socioloog Theodor Adorno een beroemd essay. Hierin betoogde hij dat de eerste eis die aan de opvoeding gesteld moet worden is dat Auschwitz niet nog eens zal voorkomen. Daarom moet er ook les gegeven worden over de Shoah. In het spoor van Adorno ontwikkelde Ido Abram een zogenaamd vijf-punten-programma voor wat betreft

Het artikel 'Moslimleerlingen hebben moeite met Holocaustles' is na te lezen op www.elsevier.nl.

P. Levi, *De verdronkenen en geredden* (Amsterdam, 1991), p. 200.

Bert Jan Hartman is docent geschiedenis op scholengemeenschap Greijdanus in Zwolle.

de opvoeding na Auschwitz. Centraal bij hem staat het woord empathie. Het ging Abram erom dat jongeren zich realiseren dat het Auschwitz van toen niet iets is van lang geleden, maar dat het deel uit maakt van de samenleving vandaag. Het betekent Auschwitz in onze

▽
Het ooggetuigen-
verslag van Bloeme
Evers-Emden maakt
diepe indruk op de
leerlingen van het
Greijdanus. Foto:
Freddy Schinkel.

wereld plaatsen en niet er buiten. Vervolgens benadrukte Abram dat jongeren (leerlingen) zich moeten verplaatsen in alle betrokken actoren bij de Holocaust. Zowel in de daders, als in de slachtoffers, als in de omstanders. Het bestuderen van de levens van daders, slachtoffers en omstanders kan ervoor zorgen dat leerlingen niet al te simpele conclusies trekken. Deze opvatting van Abram is tegenwoordig stevig verankerd in het onderwijs over de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust.

Doelstellingen

De vraag is nu: hoe bereik je leerlingen uit het middelbaar onderwijs met dit onderwerp? En wat wil je met het thema in je lessen bereiken? Jacob Boersema schreef in 2005 een onderzoeksrapport over Holocaust-onderwijs in de praktijk. Van zijn bevindingen deed hij verslag in *Kleio*. Hij stelde vast dat door de bank genomen leerlingen erg betrokken zijn bij het thema Holocaust. Vooral de vraag naar hoe het heeft kunnen gebeuren houdt leerlingen bezig. Docenten proberen in hun lessen een beroep te doen op het inlevingsvermogen van hun leerlingen. Leraren willen hun leerlingen

leren inzien dat het maken van keuzes niet makkelijk was en dat de gevolgen vaak niet te overzien waren. Ze moeten de complexiteit en nuances van de keuzes in de oorlog inzien en daar *zelf* een moreel oordeel over vellen. Dit 'dilemma denken' domineert het Nederlandse Holocaustonderwijs.

Op de website www.holocausttaskforce.org valt een brochure te downloaden waarin drie doelstellingen staan met betrekking tot het lesgeven over de Holocaust. Eén van die doelstellingen sluit aan bij het dilemma denken. Leerlingen en docenten moeten gestimuleerd worden na te denken wat de Holocaust betekent in de huidige tijd. Hoe reageren we in het onderwijs op uitingen van discriminatie?

In de geschiedenisles moet vervolgens specifieke kennis over deze moord aangeleerd worden. Historicus Saul Friedländer, specialist op het terrein van de Shoah, maakt duidelijk dat volkerenmoord in de geschiedenis niet uniek is. Alleen in de twintigste eeuw hebben er al meerdere genociden plaatsgevonden. De Holocaust is echter wel uitzonderlijk vindt hij. Nooit eerder was er besloten een complete bevolkingsgroep te vermoorden. Nooit eerder werd door een overheid alle staatsmacht aangewend om de moord uit te voeren. Het bijzondere van het nationaal-socialisme zat volgens Friedländer in het feit dat het probeerde uit te maken wie wel en wie niet op deze wereld mocht leven. Tot slot is het ook van belang om de herinnering aan de slachtoffers levend te houden. Volgens de Joodse traditie is niemand dood zo lang hij nog herinnerd wordt.

Ooggetuigen

Om deze doelstellingen in een beperkte tijd te realiseren zou ik ervoor willen pleiten om in het onderwijs een projectdag/themadag te organiseren die volledig in het teken staat van de geschiedenis van de Holocaust. Voor scholen in het primair en voorgezet onderwijs ligt er een mooie kans om bij de Holocaust Memorial Day aan te sluiten. Dit geeft je bijvoorbeeld de gelegenheid om ooggetuigen uit te nodigen op school. Op die manier maak je de geschiedenis persoonlijk en breng je het dichterbij de leerling. Een andere sterke formule is om met leerlingen de geschiedenis te beleven op een historische locatie. Een rondleiding onder leiding van een gids of een ooggetuige in voormalig kamp Westerbork maakt een onuitwisbare indruk op leerlingen. De voormalig Ghanese secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Kofi Annan, riep in 2005 de bevrijdingsdatum van Auschwitz (27 januari 1945) uit tot een internationale herinneringsdag voor de slachtoffers van de Holocaust en andere volkerenmoorden. Onder

leiding van het Centrum voor Holocaust en Genocidestudies (CHGS) werd aan deze oproep gehoor gegeven. Vanaf dat moment worden er in Nederland door diverse universiteiten en culturele instellingen educatieve dagen georganiseerd voor studenten en scholieren in het kader van de Holocaust Memorial Day. Maria van Haperen, educatiespecialist van het CHGS vindt het heel waardevol om op deze dag generaties met elkaar in contact te brengen. Omdat op zo'n dag leerlingen in contact komen met overlevenden van de Shoah. Die interactie is heel waardevol omdat het lessen voor het leven zijn. De levensverhalen van de ouderen bieden de leerlingen mogelijkheden tot identificatie (empathie). Zo kunnen leerlingen hun leven vandaag vergelijken met het leven van toen.

Memorial Day

Ongeveer 160 VWO-5 leerlingen van de Zwolse schoolgemeenschap Greijdanus kwamen eind januari naar Hattem. In het kader van de Holocaust Memorial Day ontmoetten de leerlingen in een kerkgebouw ooggetuigen van de Shoah. De dag was breder ingekaderd, want naast overlevenden waren ook de wetenschappers Peter Romijn en Tony Holslag uitgenodigd. Peter Romijn is als onderzoeker verbonden aan het Nederlands Instituut voor Oorlogs Documentatie (NIOD) in Amsterdam. Tony Holslag is werkzaam aan de Universiteit van Amsterdam. Beiden lieten in gesprek met de leerlingen zien dat genocide in de twintigste eeuw vaker is voorgekomen.

Holslag is cultureel antropoloog en ging in zijn workshop in op de Armeense genocide. Hij liet zien dat één van de voorwaarden van genocide een politieke crisis is. En dat de identiteitscrisis geprojecteerd wordt op een minderheidsgroep. Peter Romijn sprak met de leerlingen over de rol van *Dutchbat* bij de genocide in Srebrenica in 1995. Het viel hem op dat leerlingen hier nagenoeg niets van wisten. Alleen daarom is het al goed om dit met jongeren te bespreken. Want na de Tweede Wereldoorlog heeft zich geen grotere misdaad voorgedaan in Europa.

Leerlingen Tim Schouten en Michiel de Vries vonden de dag heel waardevol. 'Gewoonlijk denk je hier niet over na. Het zet je wel behoorlijk aan het denken,' was hun mening. De leerlingen kwalificeerden de lessen van de wetenschappers in het algemeen als goed en waardevol. Maar de meeste indruk maakten, hoe kan het ook anders, de levensverhalen van de drie ooggetuigen. Het meest indrukwekkend van allemaal was het verhaal van Bloeme Evers-Emden. Drie verschillende groepen leerlingen kregen haar oorlogservaringen te

horen. Ze vertelde dat, toen zij zo oud was als haar publiek nu, ze tijdens de oorlog in Amsterdam woonde en na verloop van tijd moest onderduiken. Op een zeker moment ging dat mis. Ze werd gearresteerd en naar Westerbork gedeporteerd. Emotioneel vertelde ze dat de man bij wie ze was ondergedoken, gefusilleerd werd door de bezetter. Na enige tijd in Westerbork werd ze naar Auschwitz gebracht. Wat ze daar heeft gezien en meegemaakt wilde ze niet aan de leerlingen vertellen: 'Als je dat wilt weten dan moet je maar boeken lezen.' Na Auschwitz werd ze opnieuw gedeporteerd, nu naar kamp Libau. Evers-Emden vervolgde haar verhaal door te vertellen over een voorspellende droom die ze had. Ze droomde dat ze de bevrijding zou meemaken. En dat die zou plaatsvinden op de eerste zonnige dag in mei. Op 8 mei 1945 was het een zonnige dag en op die dag waren er geen Duitsers meer in het kamp te zien. Ze kon zo naar buiten lopen. 'Het was de gelukkigste dag van mijn leven.' Na haar verhaal bleef het een poosje stil bij de leerlingen, en vervolgens kreeg ze een welgemeend applaus.

Memorial Day maakte veel los bij de leerlingen. Na elke workshopronde spraken de leerlingen na over wat ze gehoord en gezien hadden. Bovendien lieten ze de gastsprekers weten dat ze erg onder de indruk waren van de verhalen. Eén van de leerlingen zei: 'Op deze manier ga ik mij verplaatsen in het leven van die tijd, hoe het was om Joods te zijn en welke gevolgen dat had.' Als het resultaat is dat leerlingen op deze manier hun waardering uitspreken, dan is de Holocaust Memorial Day voor mij geslaagd.

LITERATUUR

T. Adorno, **Opvoeding tot mondigheid**, (Utrecht/Antwerpen, 1971), 77.

I. Abram, **Erziehung und humane Orientierung**, in: I. Abram en M. Heyl, **Thema Holocaust: Ein buch für die Schule**. (Hamburg, 1996), 11-18.

J. Boersema. **Feiten en voelen. De rol van emotie en moraal bij het lesgeven over de holocaust**. In: Kleio no 3, 2005, 24.

Nederlands Dagblad, 16 mei 1998, **Holocaust plaatst zelfs Saul Friedländer voor raadsels**.

I. Kershaw, **Hitler, De Duitsers en de Holocaust**. (Houten, 2009), 298-299.